

*Машовець М.А., Улезько В.В.,
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова*

ПОВЕРНЕННЯ ДО МАТЕРИНСЬКОЇ ШКОЛИ

Кожен з нас незалежно від професії покликаний до педагогічної діяльності. Адже, не дивлячись ні на які труднощі та негаразди, діти народжуються, і саме сім'я має бути тим природним сприятливим середовищем, в якому плекається особистість. Пізніше до процесу виховання долучаються інші соціальні інститути, які частково забирають на себе функції сім'ї: допомагають розвивати, навчати, виховувати дитину. Родинне виховання – це обов'язок сім'ї перед дитиною й суспільством забезпечити повноцінний розвиток дитини, духовну єдність поколінь, засвоєння цінностей національної й загальнолюдської культури.

Парадокси педагогічної науки та виховної діяльності полягають в тому, що кожне нове покоління батьків відкриває для себе існуючі проблеми виховання дітей. Так, переважна більшість батьків пізнає процес виховання власних дітей практично. Небагато сучасних батьків знає про педагогічну спадщину Яна Амоса Коменського, Йогана Песталоцці, мало хто з них читає сучасну педагогічну літературу. Виправдовують це тим, що, у педагогіці готових рецептів не буває. З таким твердженням можна погодитися, адже своєрідна і кожна сім'я, і кожна дитина. Але існують безцінні рекомендації, які не втрачають своєї актуальності з роками. Хіба не своєчасно звучать сьогодні поради Коменського Я.А. щодо важливості родинного виховання дошкільника для подальшого становлення особистості? Дітей від народження до шести років він рекомендував виховувати та навчати в так званій материнській школі, під якою розумів своєрідну форму родинного виховання. Материнській школі Я.А.Коменський надавав великого значення, розглядаючи її як першу та найважливішу частину всієї розробленої ним системи виховання та освіти дітей дошкільного віку. Концептуальні положення цієї системи розкриваються у фундаментальній педагогічній праці Я.А.Коменського "Материнська школа".

Існують науково обґрунтовані рекомендації стосовно розвитку мовлення дітей дошкільного віку. Відомо, що мовою дитина оволодіває в процесі взаємодії з дорослим. Проте інколи батьки взагалі не звертають уваги на розвиток мови. "Не говорить, але ж усе розуміє, показує, спілкується за допомогою жестів, міміки. Все гаразд" – говорять деякі мами. Малюк підростає, але не вимовляє половини звуків. Батьки тішаться своєрідною дитячою мовою і не вбачають у цьому проблеми, не замислюючись, що через їхню недбалість дитина може потерпати впродовж всього життя.

Мама й тато повинні знати, що за період дитинства малюк оволодіває різними типами спілкування: емоційне (перше півріччя життя), предметно-дійове (на основі розуміння) та спілкування на основі мовлення. В лінгвістичному аспекті розвиток мовлення проходить такі стадії: крик–гуління–лепет–слова–сполучення–речення і зв'язна

мова.

Крик виникає у дитини самостійно, без втручання дорослих і служить, скоріше, сигналом для дорослих про якісь негаразди – голод, біль тощо. Гуління не виникає стихійно – це спілкування з дорослими на емоційному рівні. Відсутність гуління має насторожити батьків, оскільки за цим може стояти тяжке порушення мовлення. До кінця першого півріччя у дитини з'являється лепетне мовлення: ма-ба-па-та -да. Лепет поступово переходить у слова з двох складів: ма-ма, ба-ба. Час появи слів на першому році життя у дітей різний: деякі діти починають говорити слова у 8-10 місяців, інші – у рік, дехто – ще пізніше. Діти користуються спрощеними словами: ля-ля, ам-ам, бі-бі.

На другому році життя дитина все частіше вживає слова усвідомлено. В цей період дитина повинна чути чітку мову дорослих! Словниковий запас поповнюється дуже швидко, у мові переважають дієслова та іменники. Багато звуків у мові ще відсутні через неготовність артикуляційного апарата до заданого артикулювання. До кінця другого року життя діти користуються мовою як основним засобом спілкування.

На третьому році життя потреба у спілкуванні зростає. Діти здатні сприймати казки, запам'ятовувати віршики, відгадувати нескладні загадки. У своїх висловлюваннях дитина вживає всі частини мови, оволодіває елементарними граматичними навичками. Але цей період небезпечний частим виникненням заїкання. Фахівці пояснюють це тим, що думки дитини випереджають слова: словниковий запас ще бідний, і діти починають говорити дуже швидко, "ковтають" букви, склади, у них з'являються ембалофразії (*а, ну, е...*). Батьки мають бути уважні до мовлення дитини в цей період, вчити її будувати речення, вправляти в ситуативному мовленні.

До чотирьох років дитина оволодіває мовою, яка має сталу фонетико-фонематичну та лексико-граматичну структуру. У мові переважають прості поширені речення. Діти можуть виділяти потрібні звуки в словах, помічають порушення вимови у ровесників. Вступають у контакт не тільки з близькими людьми. Самостійно передають зміст казок, простих оповідань, дотримуючись послідовності.

Володіючи такою інформацією, батьки можуть більш цілеспрямовано впливати на власну дитину з метою розвитку її мовлення і, навіть, мовленнєвої творчості. Мета експериментального дослідження, яке було проведено в умовах повної сім'ї, полягала в розробці системи роботи з розвитку мовленнєвої творчості дитини 6-ти років шляхом педагогізації батьків та включення їх у виховний процес.

Експериментальна робота проводилася в трьох напрямках:

- індивідуальна робота з батьками;
- індивідуальна робота з дівчинкою 6-ти років – Юною;
- взаємодія батьків і дитини.

Для визначення рівня розвитку мовлення дитини ми користувалися змістом програм "Малятко" та "Дитина". Відповідно до вимог програми "Малятко" дитина 6-ти років повинна логічно, послідовно й граматично правильно висловлювати свої думки в зв'язній розповіді; додержуватися в розповідях відповідної композиції, цілеспрямовано-

ваності, художньої виразності; проявляти творчу ініціативу. Розвиток навичок пояснювального мовлення та вміння зв'язно й виразно добирати синоніми, метафори, утворювати від одного кореня споріднені слова. Вживання абстрактних, часових, просторових, узагальнюючих понять, слова в переносному значенні, фразеологічні звороти, образні вирази. Виконувати різні варіанти творчих завдань: придумувати невеликі казки, інсценівки та оповідання за аналогією до змісту до сюжетних картин, літературних творів на запропоновану тему або за самостійно обраною, виконувати різні вправи на словотворення. Вміння користуватися різними типами речень, вживати різноманітні форми звертання до дорослих і дітей, придумувати розповіді-міркування, реалістичні та фантастичні сюжети.

В індивідуальній роботі з батьками ми дізналися, що більше уваги вони приділяють другій маленькій доньці (шестимісячне маля) і для ігор та спілкування з Юною залишається мало часу. Батьки позитивно поставилися до нашої пропозиції займатися з дівчинкою в умовах сім'ї, але в експериментальній роботі вони зайняли пасивну позицію. Спостереження за Юною в різних видах діяльності та в процесі спілкування з однолітками та дорослими показало, що мова дитини емоційна, але відривчаста, мало складних речень, відсутні синоніми, метафори, порівняння, недостатньо узагальнень. На низькому рівні прояв творчої ініціативи, використання фантастичних образів. Але при цьому відмічався авторитарний стиль спілкування з ровесниками.

На нашу пропозицію пояснити поняття як "сім'я", "дитячий садок", "природа" отримали від дівчинки такі відповіді: "сім'я – це моя мама, тато, маленька сестричка. Є також бабуся й дідусь та двоюрідна сестричка"; "дитячий садок – це заклад, де багато дітей, ми там навчаємося, граємо, вдень спимо"; "природа – це різні дерева, кущі, трава, тварини. Природа навколо нас і вона мені подобається, люблю гуляти на вулиці". Ми бачимо, що дитина давала відповіді короткі й конкретні. Поняття "сім'я" дівчинка трактувала, використовуючи переважно іменники, "дитячий садок" – дієслова. Дещо ширше дано визначення поняття "природа" – навіть висловлено ставлення дівчинки до природи. В результаті отриманих даних на основі спостережень за ігровою діяльністю, аналізу суджень, безпосереднього спілкування з Юною ми визначили, що дівчинка не вживає в мовленні абстрактних, часових, просторових, узагальнюючих понять, слів в переносному значенні, метафор (згідно з програмовими вимогами). Дитині важко висловлювати свої почуття, естетичні переживання.

Формуючий експеримент проводився з метою практичного оволодіння дитиною різними видами мовленнєвої творчості. Ми поставили завдання вчити Юну в своєму мовленні користуватися різними типами речень, образними словами, узагальненнями, метафорами, римами, антонімами, синонімами; складати творчі розповіді, казки, описувати свої почуття.

Формуючий експеримент проходив за такими напрямками: робота експериментатора з батьками; робота з дитиною; взаємодія батьків і дитини з ініціативи експериментатора. Перший напрямок полягав у трансформації пасивної батьківської поведін-

ки стосовно розвитку мовленнєвої творчості в активну. В процесі бесід з батьками ми наголосили на важливості такої діяльності для гармонійного розвитку дитини: розвиваються мислительні функції; розширюються та збагачуються знання дитини; активізується словник дитини; розвиваються пізнавальні інтереси; формується адекватна самооцінка тощо. Запропонували батькам прислухатися до висловлень дівчинки, спостерігати за іграми дитини, проаналізувати якість мовленнєвої продукції (які частини мови використовує частіше, якими типами речень висловлюється, наскільки мова насичена синонімами, порівняннями тощо).

Незважаючи на те, що батьки посилалися на постійну зайнятість, ми намагалися включати їх в дитячі ігри: режисерські (настільні ігри, ігри на фланелеграфі), ігри-драматизації (театр імпровізації). Навіть епізодична участь мами в грі на фланелеграфі (мама подавала репліки за одного з персонажів) підвищувало емоційний настрій дитини та сприяло її порозумінню з матір'ю. Пояснювали батькам важливість отримання різноманітних вражень для розвитку мовленнєвої творчості, тому, гуляючи з дитиною в лісі чи парку, необхідно спостерігати за природними змінами, особливостями життя різних тварин та рослин. Організуючи спільні прогулянки в парк, спостерігали за тим, як тріпочуть листочки на деревах, як стрибає білочка. Обговорюючи побачене, пропонували Юні й мамі створювати розповіді: "Про що говорять листочки", "Як берізка з вітерцем подружилася" та ін.

Другий напрям формуючого експерименту включав роботу з дівчинкою. Були продовжені спостереження в природі для складання розповідей, оповідань, казок, віршованих творів. Так, нами була розроблена дворівнева рівноцінна система спостережень та створення на їх основі творчих розповідей за/про краплини дощу, за/про сонце, за/про спів птахів, за/про сокорух у дерев. Так, наприклад, в дощову погоду ми з Юною спостерігали із вікна за маленькими краплинами дощу: вони були блискучі, круглі, швидко стікали по шибці, наче пустотливо бавилися. В дівчинки виникло бажання розповісти про краплинки. Розповідь Юни: "У Хмаринки було багато діток-краплинок. Одного разу краплинки захотіли подивитися, як діти граються на галявині. Вони не спитали дозволу у мами-Хмаринки і почали падати на землю. Але Хмаринка помітила, що немає краплинок і почала гніватися. Вона стала товста, чорна, сердита, страшна, аж неслухняні краплинки злякалися. Краплинки побачили, що мама-Хмаринка дуже турбується і повернулися до неї. А неслухняні краплинки і зараз падають на землю." Після спостережень за зимовим сонцем, Юна склала таку розповідь: "Взимку сонце піднімається далеко в небо, і тому зараз холодно. Сонце рожевого, жовтого, червоного і білого кольору. На ньому є сірі плями, які схожі на очі, ніс та рот. Сонце посміхається. На ньому навіть рум'янці є, але немає волосся і шиї." Під час проведення спостережень на прогулянках за природними явищами Юна придумувала реалістичні й фантастичні розповіді. В мові зустрічалися складні речення, а також прикметники, прислівники, порівняння, синоніми. Відмічався інтерес до явищ природи, позитивне емоційне сприймання природнього довкілля.

Наступним кроком для розвитку мовленнєвої творчості дитини було створення казок за такою схемою: закінчення відомої казки; внесення змін у знайому казку; самостійне складання казки з опорою на наочність. Дотримання такої схеми допоміг дівчинці пригадати різноманітних персонажів казок, їхні сюжети. Ми пропонували Юні скласти казку на основі відомої, але змінюючи сюжет. Так, ми почали казку "Пан Коцький" словами: "Жив у діда та баби кіт. Він був рудий, красивий, але ледачий, нічого не хотів робити. Незадоволені були дід та баба котом. Вирішили відпустити його на всі чотири сторони. Ось ішов, ішов кіт дорогою та й потрапив на галявину. А на галявині сидів зайчик..." Для того, щоб дівчинка продовжила сюжет казки, ми спершу поставили їй запитання: "Що потім трапилося з котиком? Що йому сказав зайчик?" Кого вони ще зустріли в лісі? Чим скінчилася подорож пана Коцького?"

Варіант складеної Юною казки: "Зайчик спитав у kota: Як тебе звати? Кіт відповів, що його звать Пан Коцький. Зайчик запропонував показати ліс Пану Коцькому. Кіт згодився, і вони пішли разом по стежці. Йшли вони та йшли, та зустріли Лисичку. Лисичка запитала у Зайчика: "Хто це з тобою?" А Зайчик відповів: "Це – Пан Коцький". Лисичка привіталася та й пішла у справах. Зайчик і Коцький продовжили свою подорож. Скоро вони зустріли Вовка, Ведмедя та Кабана. Всі привіталися і познайомилися. Зайчик з Котиком ще трохи по подорожували лісом та й пішли додому. Прибрали хатинку, приготували вечерю і тут Котикові стало сумно: Як же там баба з дідом? Котик вирішив обов'язково їх відвідати. Наступного дня Котик із Зайчиком вирушили в гості. Лісові гостинці друзі несли у кошику. Баба з дідом зраділи, що Котик повернувся та не один, а із Зайчиком." Після створення нової казки Юна запропонувала нам розіграти її, використавши театр. Дівчинка виконувала роль Зайчика, мама була Лисичкою, тато Ведмедем, експериментатор – Вовком та Кабаном. Юна дуже старанно виконувала свою роль: інтонувала мову Зайчика, передавала особливості його поведінки тощо.

Ми намагалися створювати такі умови, в яких би мовленнєва творчість дитини не залишалася поза увагою. Так, для подарунку на день народження подружки Ані дівчинка виконувала аплікацію "Акваріум". Юна, закінчивши роботу, сказала, що разом з подарунком розкаже Ані історію про рибку, але при цьому попросила нас трохи зачекати. Історія про рибку була створена у вигляді білих віршів: "Золота рибка, красива та яскрава, в акваріумі пливе, всіх до себе в гості зве: "Всі пливить до мене в гості, будемо танцювати та співати!" Гості швидко припливали і до ранку святкували. Після довгого бенкету поверталися назад. А красива та яскрава рибка плавала одна".

Третій напрямок формуючого експерименту – взаємодія батьків й дитини з ініціативи експериментатора. Така робота проводилася з метою залучення батьків до спільної діяльності з дитиною, їх взаємодії. При цьому враховувалося те, що ми назвали фактором присутності при відсутності часу у батьків.

Створюючи деякі види театрів (настільний та театр-фланелеграф), ми залучали до цієї роботи батьків: мама у вільний час розфарбувала персонажів, тато поклав деко-

рації лаком. Підкреслимо, що цю роботу батьки виконували тоді, коли мали вільний час. В розігруванні спектаклів участь брала вся родина. Такі спільні хвилини дуже позитивно переживалися дівчинкою, а батьки переконувалися, що для спілкування з дитиною завжди можна знайти кілька хвилин.

Підводячи підсумки проведеної протягом трьох місяців роботи з дівчинкою, ми звернулися до вже знайомого прийому і запропонували розтлумачити поняття "сім'я", "дитячий садок" та "природа". Ми отримали такі відповіді: "Сім'я – це близькі люди, які будуть поруч все життя і турбуватимуться про мене"; "Природа – це все навколишнє середовище, воно живе, тому що вміє пересуватися (хмари), посміхатися (сонце), розмовляти (птахи), воно нас годує, одягає та робить гарний настрій"; "Дитячий садок – це там, де мене вчать і виховують, тут у мене багато друзів. Я з ними весело граюся".

Як бачимо, відповіді у порівнянні з констатуючим експериментом, стали більш розгорнутими, насичені філософськими роздумами. У висловлюваннях спостерігається логічність, послідовність. Варто відзначити, що дівчинка самотійно, без втручання експериментатора, розширила форми звертання до дорослих: мамо, матуся, мамуля, тато, таточко, татусь, тітонько; до сестри Яни: маленька, сестричко, гарнюня, бешкетниця.

В цілому у дитини за час проведення експериментальної роботи сформувався інтерес до слова. Це виявлялося в тому, що на прогулянках дівчинка знаходила в дошкільній цікаві образи – в хмарах, наприклад, бачила персонажів власних казок та оповідань, милувалася красою природи та фіксувала цю красу в словах, розповідях.

Наше дослідження показало, що мовленнєва творчість є складовою частиною загального розвитку творчих здібностей дошкільників у різних видах художньої діяльності.

Проведена робота та отримані результати дають можливість рекомендувати батькам:

- використовувати різноманітні види діяльності для організації спілкування з дитиною: ігри, художня праця, зображувальне мистецтво, спостереження тощо;
- позитивно оцінювати результати проявів мовленнєвої творчості власної дитини;
- підтримувати інтерес власної дитини до мовленнєвої творчості;
- заохочувати до створення нових слів, розповідей, казок, віршів, сюжетів ігор;
- ходити разом з дитиною на прогулянки в парк, поле, ліс, виховувати дитину мудрим дослідником, допитливою людиною, поетом;
- впливати на почуття, уяву, фантазію дитини за допомогою різних жанрів художньої літератури, музики, природи.